

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ЩОДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
**«СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ
ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ»**
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ
ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 10 «ПРИРОДНИЧІ НАУКИ»
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 101 – «ЕКОЛОГІЯ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«ЕКОЛОГІЧНА БІОТЕХНОЛОГІЯ ТА БІОЕНЕРГЕТИКА»

Методичні вказівки щодо практичних занять з навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» для студентів денної форми навчання за освітньо-професійною програмою «Екологічна біотехнологія та біоенергетика» зі спеціальності 101 – «Екологія» галузі знань 10 – «Природничі науки»

Укладач к. т. н., старш. викл. О. А. Сакун

Рецензент д. б. н., проф. В. В. Никифоров

Кафедра біотехнологій та біоінженерії

Затверджено методичною радою Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Протокол №__ від_____ 2018 року.

Голова методичної ради

проф. В. В. Костін

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Перелік практичних занять.....	6
Практичне заняття № 1 Сучасні уявлення про сталий розвиток людства.....	6
Практичне заняття № 2 Глобальні екологічні проблеми людства...	16
Практичне заняття № 3 Індикатори сталого розвитку в Україні.....	17
Практичне заняття № 4 Принципи забезпечення сталого розвитку ...	22
Практичне заняття № 5 Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року	31
Практичне заняття № 6 Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку. Нормативно-правова база державної екологічної політики України.....	33
2 Критерії оцінювання знань студентів.....	38
Список літератури.....	41

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» є складовою варіативної частини освітньо-професійної програми підготовки магістра за освітньо-професійною програмою «Екологічна біотехнологія та біоенергетика». Спеціальність 101 Екологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» є сукупність теоретичних та прикладних аспектів сталого розвитку та екологічної політики.

Метою викладання навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» є забезпечення майбутнього спеціаліста необхідним об'ємом знань, засвоєння теоретичних основ та формування відповідних практичних навиків щодо запровадження концепції сталого розвитку та можливості її застосування в Україні.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» є:

- формування знань щодо теоретичних та прикладних аспектів сталого розвитку;
- формування знань щодо оптимізації і гармонізації взаємовідносин людини і довкілля ;
- одержання й узагальнення нових знань про створення теоретично обґрунтованих заходів зі стабілізації та поліпшення екологічної ситуації в сучасних соціально-економічних умовах;
- формування емоційно-ціннісного ставлення студентів до навколишнього середовища.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- основні поняття дисципліни;
- фундаментальні основи розвитку систем;

- основи екологічно збалансованого управління соціально-економічним
- розвитком;
- закономірності екосистемного регулювання та взаємодії суспільства і

природи.

- нормативно-правові основи екологічної політики;

вміти:

- використовувати набуті знання в практичній діяльності;
- користуватися нормативною базою;
- аналізувати об'єктивну екологічну ситуацію, аналізувати та оцінювати небезпечні ситуації;
- застосовувати принципи системного аналізу поточної ситуації;
- визначати ступінь, ризики розвитку надзвичайних екологічних ситуацій;
- визначати пріоритетність соціально-економічних впливів на ті чи інші зміни екосистем;
- приймати екологічно безпечні та економічно доцільні рішення;
- обґрунтовувати шляхи вирішення екологічних проблем;
- вміти оцінювати можливості реалізації стійкості систем.

Основними формами роботи є лекції, практичні заняття, самостійна робота, індивідуальна робота з викладачем.

Формами контролю за процесом і результатами засвоєння матеріалу під час вивчення дисципліни є поточний модульний контроль успішності, іспит.

Звіт з практичної роботи має включати:

- тему та мету роботи;
- визначення навчальних елементів;
- виконані матеріали відповідно до поставлених у роботі завдань;
- відповіді на контрольні питання.

1 ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема. Сучасні уявлення про сталий розвиток людства: доповідь Гру Х. Брунтланд “Наше спільне майбутнє”; стратегія екосистемного розвитку Е. Одум. Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку.

Мета: штучних кришталіків навчитися підбирати біоматеріал для протезування ока.

Навчальні елементи: травма, опіки, контузії, поранення, контузії придатків, верхня орбітальна щілина, емфізема повік, контузії очного яблука, ерозія рогівки, контактні лінзи, штучний кришталік, очні протези.

Короткі теоретичні відомості

Концепція стійкого розвитку була прийнята в червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку (КНСР-92). У ній взяли участь глави, члени урядів і експерти 179 держав, а також представники багатьох неурядових організацій, наукових і ділових кіл.

Конференція прийняла кілька важливих документів. Серед них:

Декларація Ріо з навколишнього середовища і розвитку;

Заява про принципи глобального консенсусу з управління, збереження і стійкого розвитку всіх видів лісів;

Порядок денний на XXI століття – документ, орієнтований на підготовку світового співтовариства до розв’язання еколого-економічних і соціально-економічних проблем близького майбутнього. Крім того, у межах Конференції були підготовлені Рамкова конвенція про зміну клімату та Конвенція про біологічне різноманіття.

Усі документи КНСР-92 пронизує *концепція стійкого розвитку*.

На конференції було прийняте визначення стійкого розвитку, представлене в доповіді Міжнародної комісії, яку очолювала прем'єр-міністр Норвегії пані Г.Х. Брунтланд (у пресі часто можна зустріти назву «Брунтландська доповідь»).

Стійкий розвиток – це такий розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби (Програма, 1993).

Уперше поняття «*екорозвиток*» було сформульовано Морісом Стронгом – Генеральним секретарем Першої всесвітньої конференції з навколишнього середовища в Стокгольмі в 1972 році. Під *екорозвитком* розумівся екологічно орієнтований соціально-економічний розвиток, при якому зростання добробуту людей не супроводжується погіршенням середовища існування і деградацією природних систем.

У 1983 р. з ініціативи Генерального Секретаря ООН була створена *Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР)*. Її очолила прем'єр-міністр Норвегії Г.Х. Брунтланд. У 1987 р. був опублікований звіт МКНСР «*Наше спільне майбутнє*» (російський переклад 1989 р.). Цей документ загострив питання про необхідність пошуку моделі цивілізації. Комісія заявила, що економіка повинна задовольняти потреби людей, але її зростання має вписуватися в межі екологічних можливостей планети. Пролунав заклик до «*нової ери економічного розвитку, безпечного для навколишнього середовища*».

З часу опублікування і схвалення Генеральною Асамблеєю ООН доповіді Комісії Брунтланд у міжнародний обіг увійшло поняття «*sustainable development*», яке зазвичай перекладається українською мовою як *стійкий* або *сталий розвиток* (російською – як «*устойчивое развитие*») і близьке до поняття «*екорозвиток*». Під ним розуміють таку модель соціально-економічного розвитку, при якій *досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей без того, щоб майбутні покоління були позбавлені такої можливості через вичерпання природних ресурсів і деградацію навколишнього середовища*. Саме це поняття стало основою визначення, представленого на Ріо-конференції.

У серпні 2002 року в Йоганнесбурзі (Південна Африка) відбувся Всесвітній саміт зі стійкого розвитку. Він підвів підсумки десятирічного

періоду реалізації концепції та поставив нові завдання на найближчу перспективу. У травні 2003 року в Києві на Євросаміті міністри екологічних відомств Європи обговорили загальні питання забезпечення стійкого розвитку та прийняли кілька важливих документів, у тому числі Карпатську конвенцію, що передбачає збереження біорізноманіття в цьому регіоні.

«Стійкий розвиток» є однією з утопій людства, яка, не маючи чітких критеріальних меж, як чергове «світле майбутнє», дозволяє нескінченно фантазувати про конкретні цільові орієнтації, шляхи та засоби наближення до кінцевої мети. Те, що сьогодні написано про стійкий розвиток, залишає більше питань, ніж конкретні методичні положення та інформаційні основи. Тому спробуємо розібратися в більш-менш бездоганному каркасі визначень, що складають основу такого суперечливого і неоднозначного поняття, як *стійкий розвиток*.

Внутрішня суперечливість терміна стає зрозумілою, якщо звернутися до основ методології розвитку. Будь-яка стаціонарна система може існувати не інакше, як підтримуючи стан *гомеостазу* (динамічної рівноваги). Відповідно, процес розвитку може відбуватися через послідовну зміну рівня гомеостазу за умови накопичення в системі *вільної енергії*.

Неоднозначність розглянутого поняття полягає в тому, що «стійкість» можна розуміти і як *здатність утримувати рівновагу* (не падати, не руйнуватися), і як *стабільність*, тобто здатність не змінюватися або підтримувати певні (стійкі) темпи руху (розвитку). Слід сказати, що термінологічно перший значеннєвий зміст більшою мірою відповідає традиційному визначенню «стійкого розвитку», сформульованому в оригіналі. До речі, у світлі вищесказаного, українською мовою зазначене поняття, очевидно, точніше перекладати як «стійкий розвиток». Термін «сталій розвиток» (відповідає російському «постоянный/стабильный», тобто постійний/стабільний розвиток), що часто вживається в науковій літературі, значною мірою відбиває друге смислове поняття.

У доповіді Комісії Брундтланд визнали, що розвиток людських ресурсів у вигляді скорочення бідності та перерозподіл багатства відіграє вирішальну роль в розробці стратегій для збереження навколишнього середовища, а також визнали, що екологічних обмежень економічного зростання в промислово розвинених та індустріалізації суспільства не існувало. Таким чином, у доповіді пропонується аналіз, широкі засоби та рекомендації щодо сталого шляху розвитку» в таких суспільствах.

Тим не менш, в доповіді не змогли визначити режими виробництва, які відповідають за погіршення стану навколишнього середовища, а також у відсутності аналізу принципів ринково-економічного зростання, в доповіді стверджується, що таке зростання може бути реформованим, що відсутність аналізу в результаті заплутаних введень терміну сталого розвитку. Публікація Наше Спільне Майбутнє і роботи Всесвітньої Комісії з Навколишнього Середовища заклала основу для проведення в 1992 році Саміту Землі і прийняття Порядку Денного на 27, Ріо-де і створення Комісії зі сталого розвитку.

Часто цитування визначення сталого розвитку, звучить у доповіді, як: «Розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Крім того, важливий внесок в наше спільне майбутнє в концепції сталого розвитку включають в себе визнання того, що багато кризи, стоять перед планетою і є взаємопов'язаними між собою елементами єдиної кризи всієї життєвої необхідності для активної участі з усіх верств суспільства в консультації і рішенні, пов'язані зі стійким розвитком.

У 1970-ті роки широкої популярності набувають праці Елізабет Одум про енергетичну концепцію вирішення екологічних суперечностей (Е. Одум «Стратегія екосистемного розвитку».)

У роботах Е. Одум викладається економічна сутність енергетичних процесів, принципів розвитку, оцінюється роль і вплив енергії на життя людства, на стан природного середовища. Учені ще в середині 1970-х років

сформулювали концепцію стійкої економіки: «Стійкому стану економіки притаманні свої специфічні характеристики – скорочення робочого часу, соціальна взаємодія і надання людині всіх можливостей для відновлення сил.»

Сучасне виробництво тісно пов'язане з природним середовищем, яке виконує безліч економічних функцій (джерело ресурсів, середовище здійснення виробничої діяльності, «резервуар» відходів, що видаляються, ін.). Кожна з функцій, як правило, чутлива до зміни характеристик природного середовища. Будь-яке їх відхилення в той чи інший бік негайно позначається на економічних показниках суспільних систем. В одному випадку (при зміні якості середовища, сприятливого для даної функції) відбувається поліпшення показників у певній економічній сфері (збільшуються доходи підприємств, знижуються витрати тощо); в іншому (несприятливому) - зміна показників має негативний характер, що може кваліфікуватися як економічний збиток (зниження доходів, збільшення витрат та ін.).

Існує принципова можливість: з одного боку, оцінити у вартісній формі витрати ресурсів людського суспільства, що спрямовуються на перетворення компонентів природного середовища; з іншого боку, за допомогою кількісних показників дати економічну інтерпретацію змін, що відбуваються в природі. Це створює об'єктивні передумови порівняння результатів і витрат еколого-економічної діяльності, дозволяє усвідомлено і цілеспрямовано обґрунтовувати і планувати прийняття господарських рішень.

Чим глибшим є розуміння економічної природи процесів, що відбуваються в суспільстві і природі, тим більше існує можливостей вибору найбільш ефективних варіантів реалізації виробничої діяльності і суспільної поведінки людини. Саме це прагнення підвищити ефективність функціонування виробничих і суспільних систем з урахуванням їх впливу на природне середовище змушує вивчати особливості формування еколого-економічних оцінок.

Однією з найвпливовіших організацій, яка може координувати дії, спрямовані на вирішення глобальних проблем у масштабі світової спільноти, є

Організація Об'єднаних Націй (ООН). ООН – універсальна та найбільш представницька організація. Станом на 2010 рік вона об'єднує 192 країни. Тому ООН сьогодні має найкращі можливості для узгодження та спрямування дій практично всіх країн світу на подолання глобальних проблем та перехід до сталого розвитку.

«Об'єднані Нації» – ця назва вперше була використана у Декларації об'єднаних націй від 1 січня 1942 р., коли представники 26 держав зобов'язалися від імені своїх урядів довести до повної перемоги спільну боротьбу проти країн, що розв'язали Другу світову війну.

Статут ООН був прийнятий на конференції Об'єднаних націй (Сан-Франциско, США) у червні 1945 р. і вступив у дію 26 жовтня 1945 р. після його ратифікації СРСР, Китаєм, Великобританією, США та Францією (тобто провідними державами, які стали постійними членами Ради безпеки ООН). Цей день вважається офіційною датою створення ООН і щорічно відзначається як День ООН. Організацію було створено як інструмент глобальної колективної безпеки для попередження збройних конфліктів, недопущення або придушення будь-якої агресії.

Сьогодні, крім питань військово-політичної безпеки, вона займається вирішенням проблем соціального, економічного розвитку, захистом довкілля, проблемами біженців, гуманітарної допомоги тощо. За Статутом, цілі ООН:

- підтримка міжнародного миру та безпеки;
- розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципу рівноправності та самовизначення народів;
- здійснення співробітництва для розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру та для заохочення й розвитку поваги до прав людини й основних свобод;
- організація та узгодження дій націй для досягнення цих спільних цілей.

Діяльність ООН ґрунтується на загально визнаних принципах мирного співіснування:

- суверенна рівність всіх членів;
- вирішення міжнародних суперечок мирними засобами і так, щоб не загрозувати

миру, безпеці та справедливості;

- утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або застосування її проти

іншої держави;

- надання ООН усілякої допомоги країні в усіх діях, що здійснюються відповідно до

Статуту, і утримання від допомоги будь-якій країні, проти якої ООН вживає заходів

превентивного або примусового характеру;

- забезпечення дотримання країнами, які не є членами ООН, тих самих принципів,

оскільки це необхідно для підтримання міжнародного миру та безпеки;

- неутручання у справи, які стосуються внутрішньої компетенції будь-якої держави;

- сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань згідно зі Статутом.

Головними органами ООН є: Генеральна Асамблея (ГА), Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП), Секретаріат на чолі з Генеральним Секретарем, Міжнародний Суд та Рада з Опіки. Генеральним секретарем ООН з 1 січня 2007 р. є Пан Ги Мун (Республіка Корея).

Крім головних, ООН має розгалужену систему допоміжних органів (комісій, фондів, програм та комітетів), а також включає низку спеціалізованих та автономних організацій, з якими ООН уклала відповідні угоди.

Спеціалізовані організації ООН (їх 19) відіграють визначну роль у розвитку світового господарства і охоплюють як різні сфери, так і галузі:

- фінансові: Міжнародний валютний фонд (МВФ) та система організацій

Світового банку – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація – (МФК), Багатостороння агенція з гарантії інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС);

– галузеві: Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Організація з промислового розвитку (ЮНІДО), Всесвітня туристична організація (ВТО), Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО);

– соціальні: організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО),

Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Серед чотирьох автономних організацій найбільш впливовими та відомими є Світова організація торгівлі (СОТ) та Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ).

Забезпечують реалізацію цілей ООН в певних напрямках програми та фонди ООН, серед яких найбільш відомими є:

- Програма розвитку ООН (ПРООН);
- Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);
- Програма ООН з довкілля (ЮНЕП);
- Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ);
- Фонд ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ);
- Фонд ООН у сфері народонаселення (ЮНФПА);
- Всесвітня продовольча програма (ВПП);
- Програма ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат).

На основі статуту виникла розгалужена система багатосторонніх договорів. ООН розробляє рекомендації, конвенції, заходи, які пропонує

прийняти своїм членам для подальшого включення в законодавство або введення нормативних актів.

2. У червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку. Ця конференція відома ще як саміт «Планета Земля», оскільки в ній брали участь керівники 178 країн світу, представники 1600 неурядових організацій.

Конференція констатувала, що людство переживає вирішальний момент своєї історії: протиріччя між характером розвитку цивілізації та природою досягли межі, і подальший рух по цьому шляху веде до глобальної катастрофи.

Сутність конфлікту в тому, що люди, оволодівши матеріало- та енергоємними технологіями, зруйнували рівновагу екосистеми біосфери. Людство для своїх потреб вилучило із земних надр та залучило в соціоекономічні процеси такі маси речовини, які біосфера не здатна переробити без порушення природної рівноваги (гомеостазу).

Згідно резолюції ГА ООН 1983 р. була створена Міжнародна комісія з довкілля та розвитку, яку очолила Г.Х.Брутланд, колишня прем'єр-міністр Норвегії. В 1987 р. комісія опублікувала доповідь Г.Х.Брутланд «Наше спільне майбутнє», яку було схвалено ГА ООН.

В доповіді постало питання про необхідність пошуку нової моделі розвитку цивілізації, було сформульовано ідею сталого розвитку, як основу стратегії взаємодії природи і суспільства на засадах економічно, соціально та екологічно збалансованого розвитку, що передбачає можливості задовольнити потреби людей сьогодні і в майбутньому. З цього моменту в обіг вводиться термін «сталий розвиток».

3. У вересні 2000 р. в межах сесії Генеральної Асамблеї ООН відбувся Саміт тисячоліття ООН.

В доповіді Генерального секретаря ООН були проаналізовані глобальні проблеми, з якими людство буде стикатися в епоху великих науково-технічних досягнень. Технологічний прогрес здійснюється на фоні поглиблення розриву між бідними і багатими країнами та відсутності уявлень про негативні наслідки

розвитку, перш за все загарбницької діяльності людини по відношенню до природи. В межах Саміту тисячоліття пройшла зустріч найвищих посадовців-жінок різних країн. На ній були присутні, зокрема, президент Латвії Вайра ВікеФрейберг та Фінляндії – Тарья Халлонен, а також держсекретар США Мадлен Олбрайт. У своїй вітальній промові прем'єр-міністр Нової Зеландії Хелен Кларк відмітила, що якщо б подібне зібрання проходило 100 років тому, то королева Вікторія проводила б його на «величній» самоті, а сьогодні у неї багато колег.

Під час обговорення учасниці торкалися багатьох «жіночих» питань: посилення миротворчої ролі жінок, покращення освіти у всіх країнах, попередження насильства проти жінок. Комісар ООН з прав людини Мері Робінсон відмітила, що потрібно досягати більш широкій присутності жінок у законодавчих органах. Це буде сприяти розширенню кола проблем, які виносяться на обговорення у верховні органи влади.

Декларація тисячоліття ООН закликає країни до створення нового глобального партнерства, визначає основні цінності та принципи сприяння розвитку. Ключові цілі, визначені в Декларації, розподілені на 7 блоків:

- 1) мир, безпека та роззброєння;
- 2) розвиток та викорінення злиднів;
- 3) охорона довкілля;
- 4) права людини, демократія та добре управління;
- 5) захист уразливих;
- 6) задоволення особливих потреб Африки;
- 7) зміцнення ООН.

Виходячи із загальних ключових цілей, визначених в Декларації, були сформульовані вісім глобальних цілей суспільного розвитку, які отримали назву Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ).

Завдання до теми

1. Обґрунтувати необхідність сталого розвитку об'єкту чи території з урахуванням принципів сталого розвитку.

Контрольні питання

1. Описати основну роль ООН у забезпеченні сталого розвитку.
2. Проаналізувати значення доповіді Гру Х. Брунтланд для формування сучасних уявлень про сталий розвиток людства.

Література: [1, с. 5–16; 2. С. 50–200; 4, с. 80–170; 5; 8, с. 60–110; 10, с. 30–70].

Практичне заняття № 2

Тема. Глобальні екологічні проблеми людства, положення «Порядку денного на 21 століття». Екологічні та економічні наслідки глобального потепління

Мета: навчитися проводити оцінювання імпланту в остеології.

Навчальні елементи: кістковий трансплантат, інтрамедулярні цвяхи, пластини, гвинти, штифти, дроти, ортопедичні матеріали, внутрішня фіксація, біоінертні матеріали, остеointegraція, асептичне ослаблення.

Короткі теоретичні відомості

Питання глобальних екологічних проблем – і багато інших, подібні до них – були обговорені на великій міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, в червні 1992 року. Відомий як Конференція Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку – або, простіше кажучи, як Саміт Землі — це наради взяли участь близько 150 глав держав, де вони обговорили і погодилися глобальний план дій зі сталого розвитку, який вони назвали порядком денного 21.

Саміт Землі також взяли участь майже 50 000 офіційних спостерігачів та громадян з усього світу, які зібралися в широкий діапазон офіційних і громадських рад та семінарів в Глобальному форумі.

Так само, як Порядок денний 21, чотири нових міжнародних договорів – про зміну клімату, біологічного різноманіття, опустелювання і у відкритому морі, рибалка — було підписано в офіційних засіданнях. Крім того, Комісія

ООН зі сталого розвитку була заснована для контролю за виконанням цих угод і діяти як форум для поточних переговорів з міжнародної політики в галузі навколишнього середовища і розвитку.

Порядок денний 21 стала основою для дій в багатьох національних та місцевих органів влади. Наприклад, більш ніж 150 країнах були створені національні консультативні ради з розвитку діалогу між урядом, екологів, приватного сектору та суспільства в цілому. Багато хто також створили програми для моніторингу національного прогресу за показниками сталого розвитку. На рівні місцевого самоврядування, майже 2000 міст по всьому світу створили свої власні Місцева порядок денний 21 планів.

Завдання до теми

1. Ознайомитись з положенням «Порядку денного на 21 століття».
2. Обгуртувати екологічні та економічні наслідки глобального потепління.

Контрольні питання

1. Наведіть приклади глобальних проблем людства.
2. У чому полягає суть положення «Порядку денного на 21 століття»

Література: [1, с. 20–50; 3, с. 70–160; 4, с. 250–300; 7; 8, с. 150–180; 10, с. 80–115].

Практичне заняття № 3

Тема. Індикатори сталого розвитку в Україні

Мета: навчитися оцінювати сталий розвиток в Україні.

Навчальні елементи: системи індикаторів ОЕСР, схема моделі «тиск-стан-реакція», система еко-індикаторів організації економічного співробітництва та розвитку, система індикаторів КСР ООН.

Короткі теоретичні відомості

Сучасне поняття «сталий розвиток» трактується як соціально-економічна й екологічна еволюція суспільства, яка здатна задовольнити потреби сучасного

покоління людей, не наражаючи на ризик залишити майбутнє покоління без спроможності задовольняти свої потреби.

В Україні розроблено проект Концепції сталого розвитку, де визначені цілі, завдання, принципи та механізм переходу країни до сталого економічного розвитку.

Нині Україна переживає період глибоких реформ, її економіка нестабільна, процеси, що виникають в ній, несуть загрозу безпечному функціонуванню окремих регіонів, держави та суспільства в цілому. За цих умов необхідні розробка та реалізація таких механізмів господарювання, які враховували б інтереси держави в узгодженні з інтересами, цілями та завданнями економічного та соціального розвитку регіонів.

Перехід до сталого розвитку держави можливий лише при забезпеченні сталого розвитку усіх її регіонів, що передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни при збалансуванні інтересів усіх регіонів. Проблеми, що вирішуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати загальнодержавним завданням, але з урахуванням місцевих особливостей. Оцінка можливості впливу кожного регіону на сталість його економіки та країни в цілому набуває сьогодні особливого значення.

Ступінь впливу на сталість розвитку економіки реалізується через систему кількісних показників – індикаторів, які не незмінні, раз і назавжди встановлені, а змінюються в міру зрушень у соціально-економічному стані суспільства, пріоритетах його розвитку. Вони повинні допомагати державним регіональним органам влади приймати управлінські рішення, що максимально впливають на процеси суспільного виробництва (макропропорції, галузеві структури виробництва, ціни тощо) з метою забезпечення сталого економічного розвитку.

Індикатор сталого розвитку (англ. *index of sustainable development*) – показник (виведений з первинних даних, які зазвичай не можна використовувати для інтерпретації змін); який дозволяє судити про стан або зміни економічної, соціальної або екологічної змінної. Основною метою

введення індексів є оцінка ситуації або події, для прогнозу розвитку ситуації, що склалася, і розробки її вирішення. На сьогоднішній день відсутні обгрунтовані кількісні критерії, що дозволяють вимірювати ступінь стійкості розвитку держав, окремих регіонів і територій.

Виділяють два підходи до побудови індексів та індикаторів:

1. Побудова системи індикаторів, за допомогою яких можна судити про окремі аспекти розвитку: екологічних, соціальних, економічних та ін.

2. Побудова інтегральних, агрегованих індексів, за допомогою яких можна комплексно судити про розвиток країни (або регіону). Основна трудність при агрегуванні інформації в індекси полягає у визначенні ваг вихідних показників без втрати значущості і без зайвої суб'єктивності. Зазвичай агреговані показники поділяються на такі групи:

- соціально-економічні;
- еколого-економічні;
- соціально-екологічні;
- еколого-соціо-економічні.

Системи індикаторів сталого розвитку

Системи індикаторів ОЕСР

Схема моделі «тиск-стан-реакція»

Широке визнання в світі отримала система еко-індикаторів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Вони поділяються на кілька типів:

1. набір екологічних показників для оцінки ефективності діяльності в галузі охорони навколишнього середовища;

2. кілька наборів галузевих показників для забезпечення інтеграції природоохоронних питань в галузеву політику;

3. набір показників, що виводяться з природоохоронної звітності – для забезпечення як включення природоохоронних питань в галузеву політику, так і для забезпечення стійкості управління та використання природних ресурсів.

Система індикаторів ОЕСР пояснює взаємозв'язки між економікою і захистом навколишнього середовища, виявляє економіко-екологічні та соціально-екологічні взаємозв'язки.

Система індикаторів ОЕСР являє собою модель «тиск-стан-реакція» (ТСР). Модель ТСР працює таким чином: людина своєю діяльністю завдає «тиск» на навколишнє середовище і змінює кількість і якість природних ресурсів («стан»); суспільство реагує на ці зміни шляхом зміни державної політики, змінами громадської свідомості і поведінки («реакція на тиск»).

Система індикаторів КСР ООН. Одна з найповніших за охопленням систем індикаторів сталого розвитку розроблена КСР ООН. Індикатори розбиті на основні групи:

- індикатори соціальних аспектів сталого розвитку;
- індикатори економічних аспектів сталого розвитку;
- індикатори екологічних аспектів сталого розвитку (включаючи характеристики води, суші, атмосфери, інших природних ресурсів, а також відходів);
- індикатори інституційних аспектів сталого розвитку (програмування та планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення).

Запропоновані в проєкті індикатори вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, а в деяких випадках – розширення для окремих країн. Індикатори розбито на три категорії з урахуванням їх цільової спрямованості:

- індикатори – рушійна сила, що характеризують людську діяльність, процеси і характеристики, які впливають на сталий розвиток;
- індикатори стану, що характеризують поточний стан різних аспектів сталого розвитку;
- індикатори реагування, дозволяють здійснювати політичний чи якийсь інший спосіб реагування для зміни поточного стану.

Система еколого-економічного обліку (СЕЕО) була запропонована Статистичним відділом Секретаріату ООН у 1993 році. Метою системи еколого-економічного обліку є врахування екологічного чинника в національних статистиках. Природоохоронною спрямованістю СЕЕО пояснюються її деякі особливості: використання даних в натуральному поданні, самостійний, хоча і взаємопов'язаний по відношенню до традиційної системи національних рахунків, характер; застосування, поряд з ринковими, неринкових оцінок.

Еколого-економічний облік – допоміжна система, розширює потенціал національних рахунків, але не розглядається в якості заміни національного рахівництва. Еколого-економічний облік зачіпає питання включення в національне багатство поряд з капіталом, виробленим людською працею, природного капіталу, а також дає можливість оцінити екологічні витрати (виснаження і вплив на якість природних ресурсів).

Природний капітал включає відновлювані ресурси (наприклад, ліси), і невідновні (грунт і підгрунтові активи), а також екологічні послуги. Розширення екологічно скоригованих макроекономічних агрегатів відбувається за рахунок розгляду природних активів: можливе коректування не тільки ВВП, але й чистої доданої вартості та національного багатства.

Показник «істинних заощаджень» був запропонований Світовим банком.

Справжні заощадження (англ. *genuine (domestic) savings*) — це швидкість накопичення національних заощаджень після належного обліку виснаження природних ресурсів і збитку від забруднення навколишнього середовища. Концепція «істинних заощаджень» тісно пов'язана зі спробою нового підходу до вимірювання національного багатства країн.

З огляду на зазначене, можна визначити основні вимоги до індикаторів:

- повнота та збалансованість (набір показників повинен адекватно відбивати загальний стан системи та її розвиток);
- чутливість (показники мають статистично достовірно змінюватися при зміні умов);

- можливість інтерпретації (необхідно хоча б у загальних рисах розуміти, що саме характеризує індикатор) ;
- доступність та надійність даних (вибираючи той чи інший параметр для подальшого вивчення, слід мати впевненість, що дані для його обчислення та аналізу надходять постійно, що їм можна довіряти та що вони вимірюються за стандартною методикою, тобто дані різних регіонів порівнянні);
- економічність (оскільки дані можуть збиратися в дуже широких масштабах, будь-який зайвий (непотрібний) показник може суттєво збільшити вартість робіт).

Запропонована система економічних та соціальних індикаторів дозволяє здійснювати оцінку сталості розвитку

Завдання до теми

1. Провести оцінювання сталого розвитку суспільства.

Контрольні питання

1. Опишіть системи індикаторів ОЕСР.
2. Наведіть приклади системи індикаторів КСР ООН.

Література: [1, с. 70–110; 5; 6, с. 70–90; 11, с. 110–217].

Практичне заняття № 4

Тема. Принципи забезпечення сталого розвитку. Соціальна мобілізація для сталого місцевого розвитку. Стратегічне планування сталого місцевого розвитку

Мета: визначити роль громади у впровадженні засад сталого розвитку, розглянути механізми самопомоги та самоорганізації на рівні громад, щодо вирішення завдань місцевого та регіонального значення, проаналізувати досвід реалізації проектів із залученням громад на Україні.

Навчальні елементи: метод соціальної мобілізації, інструмент соціальної мобілізації, механізм впровадження соціальної мобілізації,.

розгортання соціальної мобілізації, спільне планування, реалізація проектів, зрілість організації, зміцнення потенціалу організації, інституційний розвиток, створення організації громади.

Короткі теоретичні відомості

Соціальна мобілізація – стародавній інструмент мобілізації людей з певною соціальною, політичною, релігійною та іншою метою. У кожній країні існує чимало прецедентів, коли люди об'єднувалися та вирішували свої нагальні проблеми разом, брали на себе ініціативи розвитку.

Значення слова «мобілізація» іде від латинського слова «*mobilis*» - рухливий, та французького «*mobilisation*» (від «*mobiliser*») – приводити у рух. Це концентрація засобів та ресурсів для досягнення певної мети; приведення когось або чогось в активний стан.

Соціальна мобілізація – це активне залучення всіх верств населення до вирішення пріоритетних соціальних, економічних, екологічних проблем місцевого значення. Соціальна мобілізація об'єднує всі сегменти суспільства (чоловіків, жінок, молодь, бідних/багатих, приватний сектор, місцеві органи влади, організації громадянського суспільства, освітні заклади) у формі партнерства заради досягнення спільної мети і призводить до активної участі громади в процесі місцевого розвитку.

Соціальна мобілізація – це приведення територіальної громади у такий стан (організаційний, інституційний, ментальний), коли вона здатна вирішити проблеми, що виникли перед нею, із використанням власних ресурсів. Це включає і зміну способу мислення людей, які мають конкретну проблему, таким чином, щоб вони об'єдналися, використали свій прихований потенціал у допомозі собі самостійно.

Метод «соціальної мобілізації» базується на припущенні, що люди мають бажання та здатність робити багато речей самостійно для власного благополуччя, а також для своїх сімей та громади. Проте, як правило, вони рідко збираються, щоб розкрити свою колективну силу, оскільки їм не вистачає відповідних знань та навичок. соціальних та технічних порад зі сторони.

Соціальна мобілізація передбачає також поєднання можливості вибору та добровільної участі. Люди приходять на допомогу самі собі, коли вони бачать, що це у їхніх інтересах, і коли вони впевнені, що це важливо для них і для оточуючих. При цьому кожен член суспільства виявляється охопленим процесом, у кожного з'являється своя функція, кожен здійснює вклад у спільні зусилля. І навіть тоді, коли мета досягнута, можна підтримувати та нарощувати створені зв'язки для наступних кроків, пов'язаних із впорядкуванням життя на місцевому рівні.

Інструмент соціальної мобілізації є дієвим для вирішення таких питань:

- безпека життя – подолання наслідків стихій, запобігання ВІЛ/СНІД, соціальна терпимість, інтеграція та співпраця;
- ефективне врядування;
- створення та утримання інфраструктури громад соціального та екологічного характеру;
- комплексні проблеми (гендер, молодь);
- охорона довкілля, управління природними ресурсами;
- охорона здоров'я, освіта;
- мікрофінансування, розвиток малого підприємництва, страхування.

По суті, використання інструменту соціальної мобілізації можливе для вирішення переважної більшості питань, пов'язаних із щоденним життям людей, та вимагає залучення представників різних суспільних груп (представників громадськості, приватних підприємців, урядовців місцевого рівня, представників навчальних закладів тощо).

Участь громад не відбувається автоматично: спочатку певна група населення має бути переконана в своїй здатності допомогти собі, потім вона залучається до навчальних програм щодо реалізації певного проекту. В процесі виконання проекту громади застосовують такі елементи ефективного врядування як прозорість, звітність, визначення пріоритетів, мобілізація ресурсів, контроль за виконанням. Для забезпечення стабільності отримання позитивних результатів, громада сама підтримує функціонування системи, а також має

можливість поєднати свої пріоритети з планами місцевої влади та спільно їх виконувати. Завдяки такій співпраці з місцевим урядом громади забезпечують вирішення місцевих проблем на сталій основі. В результаті виграють всі учасники, отримуючи максимальну користь за мінімальних витрат.

Метод соціальної мобілізації сприяє розвитку суспільства та громади, оскільки:

- змінює ставлення (і соціальну поведінку) людей, роблячи їх агентами розвитку, а не пасивними реципієнтами послуг. Люди починають виконувати роботу для себе, а не очікують, що хтось зі сторони забезпечить їх товарами та послугами;

- формує відчуття громади та соціальної спільноти шляхом зміцнення товариства, солідарності, терпіння, взаємної поваги та співпраці;

- служить підґрунтям ефективного врядування, забезпечуючи прозорість, звітність, взаємоповагу та рівність серед громади;

- служить механізмом залучення громадської думки до процесу прийняття рішень (шляхом партисипативного планування та моніторингу);

- сприяє місцевому та регіональному розвитку шляхом встановлення стратегічної інтегрованої системи планування;

- за менших бюджетних затрат з боку центральних, місцевих та інших фінансових установ має більшу продуктивність завдяки механізму державно - приватного партнерства;

- зменшує державні витрати на обслуговування інфраструктури, оскільки громада самостійно підтримує інфраструктуру та надання послуг;

- створює дієвий форум для діалогу та взаємодії з громадянами, місцевими радами органами державної влади, іншими дійовими особами.

До основних факторів, які обумовлюють успішне застосування соціальної мобілізації на національному рівні, можна віднести:

- наявність певної кількості експериментів з наочним результатом для демонстрації ефективності використання соціальної мобілізації;

– наявність фахівців, які займаються розробкою політики, та посадових осіб, які знають про можливості використання цього інструменту та його ефективність;

– наявність професіоналів теоретиків та практиків з досвідом роботи на мезо- та макрорівні, які можуть бути долучені до проектів під час використання інструменту соціальної мобілізації;

– відповідні людські ресурси на місцевому рівні (організовані громади) – прямі ресурси, та ресурси, необхідні для його підтримки - підприємці, бізнес-середовище, органи управління тощо – непрямі ресурси;

– дієве законодавче середовище для взаємодії громади з органами влади та спільного фінансування проектів.

У той же час, інколи перераховані фактори можуть не проявлятися повною мірою та, відповідно, не реалізовуватися.

Для створення можливостей повноцінного використання інструменту соціальної мобілізації необхідно:

– формування у нинішнього покоління знань, розуміння та навичок використання інструменту соціальної мобілізації шляхом організації доступу до інформації в різних формах;

– •формування відповідних знань у майбутнього покоління шляхом введення відповідних дисциплін у навчальний процес вищих та середніх спеціальних навчальних закладів;

– •систематизація знань з питань місцевого розвитку, ролі громад та можливостей соціальної мобілізації;

– •залучення ззовні фахівців та експертів, обізнаних з можливостями та механізмами соціальної мобілізації (ефективне лише в короткостроковій перспективі, оскільки вони можуть не бути безпосередньо зацікавленими у ефективності цього процесу).

Механізм впровадження соціальної мобілізації. Розгортання соціальної мобілізації проходить низку етапів. Досвід, напрацьований в Україні, дозволяє виділити декілька **основних етапів:**

1. Створення організації громади. Об'єднання громади в організацію проходить тривалий шлях. Насамперед, потрібно подолати такі проблеми як пасивність більшості громади, вузькість інтересів, нехіть до колективної відповідальності, мінімальна поінформованість, слабка підтримка, а часом і протидія місцевої влади, нестача переконливих прикладів, брак фахівців. Проводячи інформаційну компанію для заохочення членів громади утворити орган самоорганізації населення або організацію громади, увесь час потрібно переконувати людей, впливати на їхні думки, спонукати до дій. Для цього людям потрібно показувати вади сьогоdnішньої ситуації і протиставити їй майбутній стан, якого можна досягти внаслідок ефективного колективного управління.

Інформування може проводитися у формі групових, індивідуальних зустрічей, презентацій, круглих столів. Використовується метод «від будинку до будинку» (в селах і селищах), розповсюджуються друковані матеріали: довідники, публікації, газетні статті тощо. Головними завданнями таких дій є не тільки надання інформації про форми та засоби організації громади, а й отримання зворотнього зв'язку; визначення досвіду, бажання жителів брати участь в соціальній мобілізації та вирішення пріоритетних проблем жителів; а також виявлення авторитетних формальних та неформальних лідерів, за допомогою яких можна було б здійснювати соціальну мобілізацію.

На цьому етапі створюється організація громади, на загальних зборах вибирається форма організації у відповідності з нормативно-правовими документами, обговорюється і затверджується статут, обирається правління, здійснюється реєстрація організації. Важливим є визначення розмірів щомісячних внесків і платежів - членських, добровільних, на утримання майна, на розвиток тощо. Для групи керівників та рядових членів організації слід проводити навчання з питань управління організацією за принципами ефективного врядування.

2. Зміцнення потенціалу організації та її інституційний розвиток. Створена таким чином організація самостійно втілює декілька

ініціатив, досягаючи стадії зрілості. Керівництво організації може взяти участь у навчанні, яке проводять муніципальні відділи підтримки, які створюються при виконавчих органах місцевої влади. Запроваджується система бухгалтерського обліку та звітності, відкривається банківський рахунок. Можуть бути створені спеціальні фонди, кошти яких спрямовуються на розвиток організації, на обслуговування спільного майна, на капітальний ремонт тощо. Запроваджується система управління інформацією.

3. Досягнення організацією зрілості. Цей етап характеризує накопичення досвіду та навичок ефективного управління - володіння ситуацією, управління процесом, цільовою групою населення; прозорість у прийнятті рішень, веденні операцій, використанні ресурсів, розподілі прибутків; звітність всіх партнерів, залучених до процесу, відповідно до умов партнерства; справедливість і рівність розподілу на користь слабшої сторони; сталість спільних зусиль та ініціатив розвитку.

4. Спільне планування. На цьому етапі громади визначають проблеми місцевого розвитку, проходять тренінги з питань спільного планування. Визначають пріоритетні проблеми та сприяють включенню їх у плани села, міста та регіональні плани розвитку. Організації громад можуть брати участь у громадських слуханнях з метою лобювання інтересів і схвалення визначених пріоритетів місцевого розвитку.

5. Реалізація проектів. На цьому етапі розробляють проект, вивчають можливі способи його виконання, визначають технічні особливості та кошторисну вартість. Важливе значення має навчання заінтересованих громад навичкам написання та подачі пропозицій відповідній організації розвитку; навчання громад вмінню втілювати свої пріоритети на засадах спільної участі та прозора вести облік всіх надходжень та витрат, пов'язаних із впровадженням ініціатив. Велике значення на цьому етапі має мобілізація внутрішніх та зовнішніх ресурсів, знаходження партнерів для реалізації проекту за умови браку власних коштів організації: органи місцевого самоврядування, партнерство з бізнесом або з міжнародними організаціями (зокрема, ПРООН).

Під час реалізації проекту постійно здійснюється нагляд за виконанням робіт та їхньою якістю. Після завершення реалізації проекту та введення об'єкту в експлуатацію проводиться громадський аудит, навчання якому здійснюється на відповідних тренінгах. Важливим елементом цього етапу є звітування місцевому уряду та іншим партнерам та донорам, налагодження зв'язків з іншими організаціями розвитку.

б. Виконання/підтримка заходів та корегування. Цей етап свідчить про формування у організації громади вмінь вирішувати свої проблеми та проблеми місцевого рівня спільними зусиллями. Проводиться самооцінка організації громади, корегування дій та відповідних заходів на майбутнє; контролюється надання послуг; забезпечується справедливий розподіл прибутків; налагоджуються контакти з новими донорськими агенціями.

По завершенню циклу громада вже здатна вирішити самостійно як мінімум одну проблему з розвитку та покращити умови життя. На додаток до вирішення проблем, громада також набуває досвіду самостійно ініціювати новий цикл розвитку, і з кожним циклом умови життя громади покращуються.

Метод соціальної мобілізації спрацьовує добре на місцевому рівні, але з його допомогою не можна вирішити всі місцеві проблеми внаслідок ряду причин:

- його ефективність обмежується здібностями людей, залучених до процесу;
- метод є більш ефективним для вирішення базових потреб чи гострих проблем, а місцеві проблеми можуть виявитися не надто серйозними (часто люди бажають працювати разом, тільки якщо мають серйозну проблему у своїх життєвих умовах);
- він не ліквідує структурні причини економічних та соціальних проблем, які існують за межами громади;
- нерідко існують обмеження законодавчого та політичного характеру або у вигляді певних соціальних норм (догматів) суспільства.

Таким чином, соціальна мобілізація сприяє розвитку постійних і широких контактів між державою та громадянами на мікро- та мезорівні шляхом постійного діалогу та партнерства; а також зміні характеру відносин між урядом та місцевими громадами від конфронтації до співпраці та партнерства. Є низка законів, які регулюють процеси участі громад в управлінні, - «Про місцеве самоврядування», «Про органи самоорганізації населення», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про об'єднання громадян», «Про громадські організації», та міжнародні угоди такі як Європейська хартія місцевого самоврядування та інші нормативні акти. Ці нормативні акти допомагають узгодженню інтересів громадян та уряду в досягненні цілей сталого розвитку. Проте, досвід свідчить про існування значної кількості проблем:

- законодавча регламентація різних форм організацій громад є недосконалою, що обмежує їх у реалізації своїх прав і не дозволяє ефективно використовувати місцеві ресурси;
- територіальні громади обмежені у тому, щоб розпоряджатися місцевими бюджетами та майном;
- фінансове забезпечення та оподаткування - відкриття рахунку в банку - вимагає бухгалтерської звітності, яка є досить складною;
- не визначені законодавчі норми щодо матеріальної основи діяльності органів самоорганізації населення, не впорядковані майнові права.

У доповіді Комітету експертів з державного управління ООН (квітень 2007 р.) відмічено, що незважаючи на значні переваги участі громад у процесі розвитку можливі і непередбачувані наслідки. Існують певні фактори, які обмежують можливості громад. В основному було виявлено два типи проблем, які викликають збої в діяльності громад: провал колективних заходів та властиві громадам недоліки.

По-перше, діяльність громад обов'язково передбачає участь великої кількості людей у досягненні загальних цілей. Такі колективні зусилля можуть привести до появи утриманських настроїв та інших негараздів, які перешкоджають колективним діям. Внаслідок цього громада може не сприяти, а навіть

шкодити вирішенню проблем щодо розподілу ресурсів. По-друге, громадам властиві недоліки, викликані їхньою неоднорідністю.

За певних умов це приводить до появи такого явища як «захоплення контролю елітою». Там, де існує давно встановлена ієрархія влади, є серйозна небезпека того, що місцева еліта буде викривляти інформацію та зосереджувати в своїх руках значну частину вигод від зовнішньої допомоги. Проблема виникає також тоді, коли місцева еліта акумулює у себе вигоди від отримання допомоги та розподіляє їх між собою.

У результаті досліджень було встановлено, що широке залучення зацікавлених соціальних груп в процес розробки та реалізації політики підвищує значимість таких двох елементів успішного управління як відповідальність і довіра. Участь громад вважається ефективною, коли вона посилює вплив рядових громадян, особливо малодохідних та соціально ізольованих верств населення. Об'єктом такого впливу можуть бути державні діячі, політики та робітники органів управління. Тобто ефективність участі дозволяє не тільки виявити пріоритети рядових громадян, але й вплинути у відповідності з цими пріоритетами на кінцеві результати.

Завдання до теми

1. Описати досвід реалізації проектів із залученням громад.

Контрольні питання

1. Обґрунтуйте механізм впровадження соціальної мобілізації.
2. Опишіть інструменти соціальної мобілізації.

Література: [1, с. 140–170; 4, с. 300–360; 5; 7; 9, с. 300–340; 10, с. 200–270].

Практичне заняття № 5

Тема. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року

Мета: ознайомитися з основними положеннями документа.

Навчальні елементи: проект стратегії сталого розвитку, національний план дій, стратегічні та операційні цілі, інструменти реалізації.

Короткі теоретичні відомості

Основою для розроблення Стратегії стали 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС. Стратегія також ґрунтується на SWOT-аналізі та аналізі прогалин політики, законодавчих актів, програм і планів у восьми сферах діяльності: економіка, соціальна політика, природокористування та охорона довкілля, сільське господарство, енергетика, транспорт, регіональний і місцевий розвиток, освіта та наука.

Проект Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року був обговорений з червня до грудня 2016 року на регіональних та національних консультаціях, у яких взяли участь представники органів державної влади та місцевого самоврядування всіх областей України, депутати різних рівнів, науковці та освітяни, представники інститутів громадянського суспільства, професійних об'єднань, бізнесу, ЗМІ, експерти міжнародних організацій.

Стратегія спрямована на досягнення визначеної мети розвитку, а інструментом її впровадження є Національний план дій (дорожня карта) переходу України до сталого розвитку, який буде ухвалено після затвердження Стратегії.

Стратегія встановлює цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни до 2030 року. Вона також визначає інституційні засади впровадження Стратегії, напрями міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, основні рушійні сили та інструменти її реалізації.

Завдання до теми

1. Ознайомитись з текстом документу.
2. Обґунтувати доцільність стратегічних завданнь сталого розвитку для території міста.

Контрольні питання

1. Основні принципи державної політики щодо сталого розвитку.

2. Зазначити шляхи та засоби реалізації державної політики сталого розвитку у сфері охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів.

Література: [1; 9, с. 200–260].

Практичне заняття № 6

Тема. Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку.

Нормативно-правова база державної екологічної політики України.

Мета: ознайомитися з нормативним забезпеченням екологічної політики.

Навчальні елементи: демографічна ситуація, планетарна криза, темпи економічного зростання, екологічне законодавство, екологічна безпека.

Короткі теоретичні відомості

Протягом тривалого часу головним завданням, яке ставили перед собою держави, було зміцнення та розвиток економіки будь-якими, в тому числі екологічно небезпечними методами. Процеси стрімкого розвитку індустріалізації, глобалізації продовжувалися до того часу, поки у другій половині ХХ ст. держави не зіткнулися з проблемою обмеженості природних ресурсів, вичерпуваності багатьох з них та, як наслідок, - неможливості збереження в довготерміновій перспективі темпів економічного зростання.

Загострення екологічної ситуації поступово набуває масштабів планетарної кризи, що охоплює різноманітні аспекти людського життя. Ця криза обумовлена наступними чинниками: швидке вичерпання природних ресурсів; екологічна криза; несприятлива демографічна ситуація; злидні і голод в багатьох регіонах світу; постійні конфлікти в суспільстві; війни з використанням зброї масового знищення; небезпека міжнародного тероризму.

Водночас, Україна, прагнучи вийти з економічної, соціальної та екологічної кризи, розуміючи всю складність такого завдання, могла б, на нашу думку, запропонувати світовій громадськості з метою вирішення глобальних

екологічних проблем створення міжнародної "екологічної столиці". Для обґрунтування такої пропозиції можна, наприклад, звернутися до наявного міжнародного досвіду. Зокрема, відомо, що Фінляндія створила собі столицю прав людини і Гельсінгської угоди, а Нідерланди - столицю світового правосуддя і Гаазького суду. Як бачимо, в глобальному співтоваристві столицями стали не географічні населені пункти, які отримали адміністративні повноваження, а нації, які звалили на себе соціальний тягар виконання певних функцій з організації чи координації життя глобального простору.

Найважливіші функції, координацію яких могла б взяти на себе майбутня екологічна столиця, - це організаційні, правові, наукова та освітянська, економічні тощо. Схематично вони можуть бути представлені наступним чином:

- організаційні: на сьогодні два офіси ЮНЕП (Комісії з охорони навколишнього середовища ООН) розквартировані в Найробі, Кенія (Всесвітній офіс) та Женеві (Європейський офіс). Україна могла б запропонувати сформувати на її території, скажімо, Раду з науки та освіти у галузі екології;

- правові: відомо, що прецедент Україна уже створила, успішно провівши в м. Києві (травень 2003 р.) екологічний саміт, на якому було підписано ряд угод у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- наукова і освітня: координація зазначених функцій передбачає організацію та проведення наукових конференцій; створення умов для роботи постійних і тимчасових комісій і комітетів (рад); ініціювання окремих програм в галузі освіти; лідерство по підготовці навчальної літератури, а також рекомендацій і стандартів по їх підготовці, тощо;

- економічні: передбачають певна лідерство в екологізації економічної (виробничої) сфери, і могли б набути форму спеціалізації економіки на створення та реалізацію товарів екологічного призначення. Останнє надзвичайно актуальне для всього світового співтовариства.

Як відомо, в результаті осмислення та глибокого вивчення глобальних проблем виникла концепція сталого розвитку суспільства, як такого, що

надійно забезпечує збереження довкілля і задоволення потреб не лише нинішнього, а й наступних поколінь людства. Ця ідея має найширший резонанс у світі завдяки участі в її розробці, популяризації та практичному втіленні в життя як науковців, так і громадсько-політичних сил, зокрема Організації Об'єднаних Націй та її інститутів, засобів масової інформації тощо. ООН на сьогодні є найзначнішою організацією, яка займається сталим розвитком.

Підґрунтям для формування екологічного законодавства України є Конституція України, де в ст. 16 йдеться про обов'язковість забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території нашої країни, збереження генофонду, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Ст. 50 гарантує кожному громадянину право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

У ст. 66 закріплюється обов'язок кожного громадянина не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині та відшкодувати завдані ним збитки.

5 березня 1998 р. Верховною Радою України було затверджено Постанову "Про Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки", яка до 219 останнього часу відігравала роль головного програмного документа в галузі охорони довкілля. Розвиток сучасних технологій, промисловості і виробництва зумовлює необхідність внесення змін до екологічного законодавства України. Після тривалого законотворчого процесу, який розпочався в 2007 р., в січні 2011 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року". У Законі чітко визначено основні цілі державної екологічної політики та завдання для їх досягнення.

Фактично процес реформування екологічної політики поділяється на два етапи: перший - до 2015 р., другий - відповідно до 2020 р. Перший етап передбачає забезпечення стабілізації екологічної ситуації в країні, а другий - здійснення реформування. Фактично таким чином декларується бажання побудови державної екологічної політики на засадах сталого розвитку.

Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" визначає основні інструменти реалізації національної екологічної політики, серед яких:

- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього середовища;
- удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища;
- екологічний аудит та системи екологічного управління;
- екологічне страхування;
- технічне регулювання та стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки;
- законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- освітнє та наукове забезпечення формування й реалізації національної екологічної політики;
- економічні та фінансові механізми;
- моніторинг стану довкілля і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки;
- міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Більшість із цих інструментів мають під собою вже закріплену законодавчу базу, зокрема чинними є закони України "Про екологічну

експертизу" від 13 грудня 2001 р., "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" від 6 вересня 2005 р., "Про екологічний аудит" від 24 червня 2004 р., "Про екологічне страхування".

Завдання до теми

1. Опишіть та оцініть рівень виконання нормативного документу у частині водних ресурсів та поаодження з відходами.

Контрольні питання

1. Які основні інструменти реалізації національної екологічної політики визначає Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року"?

Література: [1, с. 50–70; 3, с. 30–80; 6; 8, с. 10–40; 9, с. 400–470; 10, с. 300–340].

2 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

A 5 (відмінно) 90–100

Студент має глибокі, міцні і системні знання з усього теоретичного курсу, може чітко сформулювати та використовує у своїх відповідях спеціальну термінологію, володіє латинськими назвами, володіє понятійним апаратом; уміє застосувати здобуті теоретичні знання під час розв'язання практичних завдань, що стосується нових технологій дослідження; самостійно може підготувати змістовний реферат і захистити основні його положення.

B 4,5 (добре) 85–89

Студент має глибокі, міцні та системні знання з усього теоретичного курсу, може чітко сформулювати та використовує у своїх відповідях спеціальну термінологію, володіє понятійним апаратом, латинськими назвами, але у своїх відповідях може допустити неточності, зустрічаються незначні помилки під час виконання завдань; самостійно може підготувати змістовний реферат і захистити основні його положення.

C 4 (добре) 75–84

Студент знає програмний матеріал у повному обсязі, має практичні вміння, але не вміє самостійно логічно мислити, зокрема, підготувати реферат і захищати його положення. Відповідь його повна, змістовна, але з певними неточностями.

D 3,5 (задовільно) 65–74

Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, за допомогою викладача може аналізувати матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. За допомогою викладача може підготувати реферативну роботу.

E 3 (задовільно) 60–64

Студент має початковий рівень знань, володіє необхідними вміннями та навичками для вирішення стандартних завдань; виявляє розуміння основних

положень навчального матеріалу на репродуктивному (відтворюючому) рівні; здатний з помилками дати визначення понять та термінів, що вивчаються; може самостійно оволодівати частиною навчального матеріалу, але висновки робить нелогічні, непослідовні.

FX 2 (незадовільно) 35–59

Студент мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності; слабо орієнтується в поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; робить спробу розповісти суть заданого, але відповідає лише за допомогою викладача на рівні «так» чи «ні»; однак може самостійно знайти в підручнику відповідь.

X 1 (незадовільно) 1–34

Студент зовсім не володіє необхідними знаннями, уміннями, навичками та науковими термінами з дисципліни, що вивчається, зовсім не здатний до самостійного вивчення дисципліни.

Підсумковий контроль з навчальної дисципліни здійснюється у вигляді іспиту після закінчення семестру. Отримана кількість балів переводиться в національну шкалу відповідно до таблиці, виставляється в відомість.

Відповідність рейтингових балів і національної шкали оцінювання:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Для іспиту, курсового проекту (роботи), практики	Для заліку
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
74–81	C		
64–73	D	Задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Денна форма навчання

Вид занять	Змістовий модуль № 1	Змістовий модуль № 2	Сума
1	2	3	4
Лекції:	14 год.	14 год.	10 балів, із них:
– контроль відвідування лекцій	2,5	2,5	5
– ведення конспекту лекцій, (питань, що винесені на самостійне опрацювання)	2,5	2,5	5
Практичні заняття:	6 год.	6 год.	20 балів, із них:
– контроль відвідування, підготовка до заняття	2,5	2,5	5
– виконання завдання, оформлення звіту й захист практичної роботи	2,5	2,5	5
Поточний та підсумковий контроль:	Змістовий модуль № 1	Змістовий модуль № 2	60 балів, із них:
– виконання поточних контрольних робіт, тестових завдань (максимальний бал)	30	30	60
– опитування, розрахункові роботи, що виконуються під час аудиторних занять (максимальний бал)			
– реферати, наукові статті, тези			
Екзамен			20 балів
Усього			100 балів

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Підліснюк В. В. Стратегія сталого розвитку та змін клімату: навчальний посібник (видання друге, доповнене) / Підліснюк В. В., Загірняк М. В., Їркова І. Ф.; за редакцією Підліснюк В. В. – Київ – Кременчук – Банська Бистриця – Усті над Лабом: Видавництво Щербатих О. В., 2013. – 224 с.
2. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / [ред. З.С. Варналій]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
3. Садовенко, А.П. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб. / А.П. Садовенко, В.І. Серета, Л.І. Масловська. – К.: ВАІТЕ, 2009. – 238 с.
4. Згуровский М.З. Основы устойчивого развития общества: курс лекций в 2 ч. / М.З. Згуровский, Г.А. Статюха. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 1. – 464 с.
5. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку.
6. Биченок, М.М. Проблеми природно-техногенної безпеки в Україні / М.М. Биченок, О.М. Трофимчук. – К.: УІНСіР, 2002. – 153 с.
7. Бобылев, С.Н. Глобальное изменение климата и экономическое развитие / С.Н. Бобылев, И.Г. Грицевич. – М.: ЮНЕП, WWF (Россия), 2005. – 64 с.
8. Дорогунцов, С.И. Управление техногенно-экологической безопасностью в контексте парадигмы устойчивого развития: концепция системно-динамического решения / С.И. Дорогунцов, А.Н. Ральчук. – К.: Наукова думка, 2002. – 200 с.

9. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник для студ. вузов / Л.Г. Мельник (науч. ред.), Л. Хенс (науч. ред.). – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2007. – 1120 с.

10. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: навч. посіб. / Н.В. Караєва, Р.В. Корпан, Т.А. Коцко та ін. / За заг. ред. І.В. Недіна. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 384 с.

Додаткова

11. Данилов-Данильян, В.И. Экологический вызов и устойчивое развитие: учебное пособие / В.И. Данилов-Данильян, К.С. Лосев. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

12. Энергоэффективность и устойчивое развитие / С.Н. Бобылев, А.А. Аверченков, С.В. Соловьева, П.А. Кирюшин. – М.: Институт устойчивого развития, Центр экологической политики России, 2010. – 148 с.

Методичні вказівки щодо практичних занять з навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку та нормативно-правові основи екологічної політики» для студентів денної форми навчання за освітньо-професійною програмою «Екологічна біотехнологія та біоенергетика» зі спеціальності 101 – «Екологія» галузі знань 10 – «Природничі науки»

Укладач к. т. н., старш. викл. О. А. Сакун

Відповідальний за випуск А.В. Пасенко

Підп. до др. _____ 2018 р. Формат 60x84 1/16. Папір тип. Друк ризографія.

Ум. друк. арк. _____. Наклад _____ прим. Зам. № _____. Безкоштовно.

Видавничий відділ
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева 20, м. Кременчук, 39600

